

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 2

1997

20. årg.

Zise - Told- og Skattemhistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattemhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er afdelingschef Hans K. Nielsen, København (formand), direktør, dr. phil. Henrik Becker-Christensen, Åbenrå (næstformand), funktionschef Karin Christensen, Ålborg (kasserer), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), fuldmægtig Henrik Landt, København (sekretær), fhv. direktør Kaj Elkrog, Holte, ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Padborg, kommitteret René Mikkelsen, København, regionschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg og dr. phil. Mikael Venge, København (redaktør).

Medlemskab af Told- og Skattemhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattemhistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkelte medlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.

Zise udkommer tre gange om året, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til
Told- og Skattemhistorisk Selskab, Redaktionen
Strandgade 100, bygning K, 1401 København K.
eller til sekretæren,
fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattemhistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Toldelever og besættelse

af Mikael Venge

Dette nummer handler om toldelever i vort århundrede – den generation af gamle toldere, som der ikke længere eksisterer så mange af. Redaktionen er taknemlig for, at vi kan præsentere hele to lyslevende eksemplarer, Holger Christian Engelbrecht Nielsen fra Horsens og Erik Ingemann Hansen fra Kolding, begge jyder og begge fhv. vicetoldinspektører.

Læserne kender allerede Erik Hansen fra den fængslende artikel om hans ankomst som grænsetolder til Padborg i den sidste krigsvinter (Zise 1992 s. 13-27). Her fortæller han i en ny erindringsartikel om sine oplevelser som ung toldelev i 1930'erne. Artiklen repræsenterer kun et glimt af Erik Hansens forfatter-skab, der omfatter meget præcise redegørelser for arbejdsgangen ved de mange toldsteder, hvor han gennem årene har gjort tjeneste. Den historiske interesse grundlagdes vel ikke mindst, da han i Kolding ordnede toldbodens arkiv, inden det gik videre til landsarkivet. I det glimrende jubilæumsværk om Kolding toldkammer, udsendt af det jubilerende speditiønsfirma H. Daaugaard, er det Erik Hansen, der beretter om dagligt liv på det gamle toldkammer ved havnen (anmeldt i Zise 1991 s. 85-86).

Erik Hansen har gjort hele toldvæsenets moderne udvikling med. Som 17-årig toldelev i Thisted i 1936 måtte han sætte sig ind i de 12 protokoller og journaler, der førtes ved toldkammeret, og som toldassistent i Holstebro under kri-

H. C. Engelbrecht Nielsen, født 1921, tolder gennem mange år i Horsens, fra 1971 vicetoldinspektør, ses her som nyudnævnt toldassistent i Hobro 1945, og som han ser ud i dag.

gen har han inspiceret fiskerbåden i Flyndersø. Eksilet i det stille Saks-købing i 1950'erne passede ikke rigtigt den inkarnerede jyde, men til gengæld fik han rigeligt at gøre, da han i 1959 vendte tilbage til Kolding toldkammer, som han kendte fra sin tid som toldassistent. Her kom han til at beskæftige sig

Erik Ingemann Hansen, født 1918, kom efter tjeneste ved flere jyske toldkamre og fem års »eksil« på Lolland i 1959 til Kolding, hvor han i 1971 blev vicetoldinspektør. Her ses han som grænsetolder i Padborg ca. 1950.

med oms og moms og fik lejlighed til at følge fabrikken Lego og lufthavnen i Billund i opvæksten. Jævnside med toldergerningen har Erik Hansen som antydet i artiklen hele livet været ivrig FDF-spejder.

Et uvant, nærmest depressivt syn på toldvæsenet møder læseren i den unge toldelev Verner Haacks dagbøger fra 1916-1919, da han stred sig igennem sin »åndsfortærende slavegerning« på toldkassererkontoret i Amaliegade. At Verner Haack som voksen tolder fik et andet syn, erindres forhåbentlig fra forrige nummer. Her kan vi blot i billeder antyde en for så vidt happy ending, da Haack som nygift tolder ved den nyetablerede grænsestation i Kruså midt i 20'erne ikke længere havde stunder til at føre dagbog. Nogle få notater i en lom-

mebog giver visse holdepunkter, men billederne taler vist i øvrigt for sig selv.

Zise har i sin 20-årige levetid bragt mange artikler om besættelsestiden, noterede vi ved samme lejlighed (1996 s. 127). Så mange, at der uundgåeligt smuttede enkelte i oversigten. Bent Nyskov, som senere blev tolder på Færøerne (1989 s. 95-114), har også skildret Grenå toldkammer som modstandsrede under krigen, da han og andre toldere deltog i våbennedkastninger, sabotage og stikkerlikvideringer. Den dramatiske og farverige skildring - til vor undskyldning lidt uigennemskueligt betitlet »Et sidespring« - findes i Zise 1990 s. 123-159.

Vi nærmer os absolut sidste udkald for rapporter fra 2. verdenskrig. Henry G. Petersen omtaler flere steder i sine erindringer sin gamle ven og kollega, afdøde vicetoldinspektør P.A. Pedersen (1908-1993), som han også var sukkertolder sammen med. Illustrationerne til mindeartiklen om Henry G. Petersen i sidste nummer var faktisk hentede i P.A. Pedersens private fotoalbum, som nu beror i Told-Skat-museet. I dette nummer bringer vi P.A. Pedersens egen beretning om et par behjertede københavnske tolderes bidrag til modstandskampen.

Fra Jylland supplerer Engelbrecht Nielsen med beretningen om, hvad en ung toldmedhjælper oplevede i jernbaneknudepunktet Skanderborg, hvor mange tyske tropper passerede i 1943-1944.

Zise har ikke glemt, at tidsskriftet også er et skattehistorisk forum. Vi vender tilbage til skattehistorien i næste nummer, men forinden træffes mange læsere og medlemmer forhåbentlig på Told- og Skattehistorisk Selskabs generalforsamling den 23. september.

Ked af toldvæsenet

Verner Haacks dagbøger fra årene 1916-1919

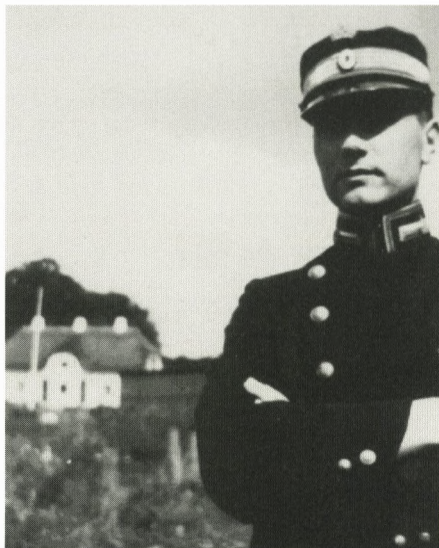
ved Mikael Venge

Lærerne kender allerede den voksne tolder Verner Haack, hvis dagbøger beskrev tilværelsen i Kastrup lufthavn under 2. verdenskrig.¹ Verner Haack begyndte som 15-årig at føre dagbog i et stilehefte, som han selv paginerede. Han var et følsomt og filosofisk gemyt, men også præget af ordenssans og systematik. En hemmelig skrift sørgede for, at visse betænelser om drengens forfatterdrømme, inspireret af verdenskrigens store begivenheder, holdtes skjult for de mindre søskendes nysgerrige blikke. Betænelserne var dog ikke hemmeligere end, at koden findes bag i heftet.

Verner Haack voksede op som ældste søn i et beskedent glasmagerhjem under Kastrup glasværk. Efter mellemaskolen i Tårnby gik han i realklassen på Forchammersvej inde på Frederiksberg, hvilket indebar en længere rejse med sporvognen fra Sundby eller med Amagerbanen.² Han var tilsyneladende en artig elev, kom ikke i slagsmål eller var fræk i fysiktimen som kammeraten, der straffedes ved, at han måtte anbringe sin næse i et apparat, der skulle demonstrere faldkraften »og fik sig så et slag over næsen af træklodsens«.

Efter sidste mundtlige eksamen den 26. marts 1917 måtte han ud i livet. Den tanke, at drengen skulle søge ind i toldvæsenet, kom vistnok fra en onkel, der sejlede. Hans realeksamen var pæn, men gennemsnittet alligevel for lavt. I stedet

blev det de mange anbefalinger, der kom til at gøre udslaget. Man henvendte sig naturligvis til toldkontrollør Jensen i Kastrup, og en grosserer Marcussen lovede at gøre sin indflydelse gældende i Oddfellow-logen. Alle kneb prøvedes. Sognepræsten i Kastrup, en venlig pastor Eilschou Holm, gik så vidt, at han søgte audiens hos prins Valdemar inde på Amalienborg og fik prinsen til at lægge et godt ord ind i generaldirektoratet.

Verner Haack (1901-1959), kendt af Zises læsere for sine dagbøger fra Kastrup lufthavn under 2. verdenskrig, ses her som ung toldassistent i Kruså midt i 1920'erne. Verner Haack er fotograferet bag toldstationen, den gamle landevejskro, hvor tolderne havde haver. Huset i baggrunden med de tre skorstene er en nyopført tjenestebolig til to grænsedragere med familier. Grænsedragningen i 1920 kom i nogen grad til at vende op og ned på forholdene i Kruså.

Endelig den 9. maj kunne han aflevere sin ansøgning. Han må åbenbart have gjort et gunstigt indtryk, for både kontorchef Greissen og direktør Tofte i direktoratet betydede ham, at det var næsten sikkert, at han blev antaget. Den 25. maj kom virkelig det længselfuldt ventede brev fra direktoratet, »hvori det meddeltes mig, at jeg var ansat i toldvæsenet«. Budskabet er stærkt fremhævet i dagbogen.

Det var dog først den 1. november 1917, netop fyldt 16 år, at Verner Haack kunne begynde på toldkassererkontoret i Amaliegade. Det blev nødvendigt at finde en plads til ham i mellemtiden. Tiderne var knappe, og faderen havde undertiden intet arbejde, når hans glashytte under brændselsmangelen slukkede. Moderen arbejdede på porcelænsfabrikken, og her begyndte den unge Verner stolt et job på kontoret den 2. juni. Arbejdstiden var 9 til 5 afbrudt af en halv times middag hjemme. Lørdag fik han fri allerede $\frac{1}{2}$ 4. Gagen var ret imponerende 40 kr. om måneden. Til sammenligning noteres den 20. oktober 1916 åbenbart som en god nyhed: »Moder havde 22 kr. i ugeløn denne uge«.

Som stor søn havde han desuden sine pligter hjemme. Verner Haacks dag startede om morgenen med, at han gik over i glashytten med faderens mad. Så »ordnede han hus«, og $\frac{1}{2}$ 9 skulle grisemaden gøres klar til familiens to grise, der gik i udhuset hos morbroderen, onkel Hans. Onkel Hans var fisker, og Verner gik ham ofte til hånde i sin fritid, ligesom han kom med på fisketure til Saltholm. Under verdenskrigen var griseholdet nærmest en nødvendighed, selv om

det voldte problemer at skaffe foder. Man slagtede selv grisene og holdt festmåltid på de bedste stykker, mens det røgede flæsk blev hængt op på loftet.

Dagbogen giver indtrykket af en nøjsom, men tryk hverdag i det lille glasmagerhjem. At følge i faderens og bedstefaderens fodspor på glasværket kom dog øjensynligt slet ikke på tale. Formentlig har den opvakte søn været familiens stolthed, og man ofrede gerne skolepengene på realskolen inde i byen. I en tid præget af fattigdom og nød frembød toldvæsenet en oplagt mulighed for en sikker fremtid.

For drengen var månederne inden, hans voksenliv begyndte, utvivlsomt en spændingsfyldt tid. Store og små begivenheder rapporteres ivrigt - i september søslaget ved Jylland og købet af en cykel hos cykelhandler Stjerneborg i Sundby. Han var blevet meldt ind på Købmandsskolen og begyndte at spille violin. Det sidste nok inspireret af den musikalske fader, der sammen med andre glasmagere dannede et helt orkester, hvor alle instrumenterne var lavet af glas. Idræt dyrkede han også og spillede »delitant«.

Den åndsfortærende slavegerning

Den første tid i toldvæsenet drukner helt i hjemlig dramatik og krigsbegivenhederne ude i verden. Den eneste hentydning er et af flere små mirakler juleaften 1917, da den russiske revolution og det italienske sammenbrud på Piave-fronten for en stund træder i baggrunden. Unge Verner får fri allerede klokken tre og kan nå toget kvart over fire. Hjemme oplyses

Den nye dansk-tyske landegrænse af 1920 begyndte ved Krusåens udløb i Flensborg fjord. Her ses de danske grænsegendarmers hastigt opførte læskur.

den mørke stue brat af et helt lyshav. Lillebroderen Orla tænder for det elektriske lys, som familien meget passende har fået installeret denne dag. Da Verner og faderen siden kommer ud fra kirken, har det sneet, og Kastrup ligner i måneskinnet et eventyr. Hjemme har moder fyret i kakkellovnen, den gamle bedstemoder, onkel og moster deltager, og frynden kender ingen grænser.

Eventyret krakelerer dog i juledagene, da Verner betror sig til dagbogen. Med den hemmelige skrift hedder det: »Jeg bliver mere og mere ked af toldvæsenet, og jeg ser godt, at jeg aldrig kan holde ud at være der«. Han har spurgt sin moster Anna til råds og besluttet at blive lærer! Det føles lidt indiskret, men så mange år efter tør vi nok løfte sløret for den unge toldelevs anfægtelser. Helt håbløs kan tilværelsen dog ikke have

tegnet sig for ham, som det fremgår af dette lille øjebliksbillede, skrevet på toldkassererkontoret den 21. februar 1918:

»I hele denne vinter har det ikke været så slemt et vejr som i dag. Det var næsten umuligt at komme frem mod vinden og stormen, og Amagertoget var forsinket en halv time. Inde på Københavns gader, hvor sneen har føjet hen over stenbroen, er der blevet så glat, så glat. Jeg har set fine herrer komme stive og strunke gående og pludselig fare hen over gaden strittende mod vinden af alle kræfter for så at havne i en snedrive med den trøst, at deres fine hat lystigt danser hen over stenbroen i den anden ende af gaden«.

Dette sceneri er åbenbart iagttaget om morgenen. Op ad dagen noterer han videre på et lille ark, som han senere har

heftet ind i dagbogen: »Nu har jeg været en tur op ad Rundetårn til i min frokosttid. Jeg har set på en bronedolk, som jeg for nogle dage siden har opdaget i en antikvitetshandel. Jeg er meget begejstret for dolken, fordi der på dens blad er indridset runer og har i sinde at købe den«.

Stileheftet fra skoletiden slutter med ét langt hjertesuk over toldvæsenet, der udtrykker hans inderlige ønske om i stedet at blive lærer. »Jeg føler ganske klart, at den bestilling ikke passer for mig. Jeg føler ikke spor af lyst, men kun lede ved arbejdet. Dertil kommer, at mine overordnede, særlig fuldmægtigen, er det mig umulig at arbejde under«, hedder det. Udover moster Anna har han betroet sig til en gammel lærer, og i hjemmet lader han bomben sprænge, da talen falder på lønudsigterne i toldvæse-

net. »De er jo af den beskaffenhed, at mange ikke vil ind i toldvæsenet, fordi lønnen er så lav«. Med håbet om at overvinde faderens og moderens betænkeligheder slutter denne dagbog.

At toldvæsenet alligevel havde sine gode sider, ses af den nye dagbog, som er en nydelig protokol, indkøbt hos cigarhandler Jensen for 1 kr. I marts er han dog stadig fast besluttet på lærerplanerne, som kan kombineres med at arbejde som gartner, da han kun skal gå i skole to timer om eftermiddagen. Den store begivenhed er ellers lillebroderen Orlas konfirmation, som fejres trods de dårlige tider. Kun kastes en skygge over festlighederne af bevidstheden om en anden konfirmand, fætteren August, der ligger på hospitalet med tuberkulose. August Haack blev aldrig rask og døde fem måneder senere.

Som ung, voksen tolder kom Verner Haack til Kruså grænsestation.

I en barsk tidsalder, hvor farlige epidemier grasserede, tog man forkølelser og mavepiner meget alvorligt. Verner Haack beretter om en skrækkelig mandag, da han »foråd« sig i Københavns folkekøkken i sin frokostpause og måtte krybe hjem. Menu'en til 50 øre, der bestod af rabarbersuppe med ferskner og kødboller med kartofler i pikant sauce, roses i øvrigt som den fineste mad.

Mavepinen går dog hurtigt over, og Haack kan fortælle om en uventet dønning fra det revolutionære overdrev, der skyllede ind over Kastrup en af de første dage af april 1918. Da kongens foged var i færd med at sætte en polak på gaden, gik der bud om hjælp ind til syndikalisternes hovedkvarter, »og i løbet af en halv time drog der et tog på ca. 3-400 mennesker ud til polakken«. Møblerne, som var sat på gaden, blev båret op igen, og husejeren måtte underskrive en erklæring om, at polakken kunne blive boende, indtil han fik en ny lejlighed. Selv overbetjent Andersen var »fuldstændig magtesløs overfor den rasende mængde, som råbte og skreg og holdt tale«. På tilbagevejen overfaldt sværmen en officer og truede sognefoged Dirksen. Både overbetjenten og sognefogeden måtte skrive under på erklæringen.

Haack drømmer fortsat om lærergerningen og er fast besluttet på at starte til efteråret. Et lille, hjemligt sceneri den 22. april: »Lige nu bragte mo'r et stykke æggemad ind til mig, thi æg kan man endnu få, skønt de er meget dyre, men der er ingen smør på brødet, men i stedet for en blanding af kartoffelmel, farve og lidt smør. Det smager ikke godt, men der er ikke andet at gøre, thi vi kan ikke få vores smørmærker til at slå til«. Han

fortsætter: »Jeg glæder mig sådan til at komme op på skolen som præparent og til at sige fader og moder alt. Fader og moder sidder og spiser ovre på den anden side af bordet, hvor jeg sidder og skriver. Godt de ikke vil læse min dagbog, for de må ikke vide noget endnu!«

I glasmagerhjemmet er lillebroderen Orla åbenbart kommet i smedelære, for »hans sorte ansigt er blankt og skinnende«, når han vender hjem. Familien har taget en stor beslutning og købt et klaver, velsagtens med henblik på den ældste søn, som snart regelmæssigt spiller på det. Men klaveret viser sig dyrere end beregnet, og Verner føler, at han må rykke ud med sandheden. Stor dramatik! »Moder græd og spurgte om, hvorledes vi skulle klare udgifterne til mit tøj de tre kommende år«. Forældrene bøjer sig dog tilsyneladende for det uundgåelige, og man enes om, at fader og søn må gå op til lærer Hansen.

Imens fortsætter Verner Haack som toldelev. Den 23. maj 1918 var han oppe til prøve, og vi må antage, at han bestod, for efter en bevæget sommer med spansk syge følger den 19. august denne overraskende betroelse: »Jeg har besluttet at opsætte mit præparentår til næste år, thi jeg kan tjene en del penge i det kommende år, fordi jeg har fået 25 % løntillæg og et dyrtidstillæg på 100 kr. foruden det, jeg har«.

Dagbogen er fyldt af efterretninger fra verdenskrigens slagmarker og den hjemlige smalkost. En oplivende nyhed er stiftelsen af en ungdomsforening i Kastrup. På første møde er der mødt 31 unge, og Verner vælges - ligesom i boldklubben - til kasserer. Hans ordenssans må have været et bekendt karaktertræk.

Den 24. august har han fået tre ugers ferie, og det giver mulighed for at besøge slægtninge ved Fakse Ladeplads sammen med den lidt yngre fætter Ejvind. Rejsen går med sporvogn til København og tog til Køge over Roskilde. Navnlig den timelange videre færd med bumletoget over Stevns beskrives indgående. De mange bakker og skove gør tydeligt indtryk på drengen fra det flade Amager.

Opholdet på landet hos talrige familiemedlemmer er en stor oplevelse. Han og fætteren »lever som grever«, man besigtiger Stevns klint og Fakse kalkbrud, et helt bjerglandskab, hvor en arbejder viser drengene en 40.000 år gammel snegl, han har fundet. Efter bjergbestigningen trakteres de med flæskesteg og rødkål - en velkommen kontrast til Kastrup, hvor søndagsmiddagen i denne tid står på grynsuppe, »som er det eneste, vi kan få, der smager godt«.

Den 1. november 1918 noterer den 17-årige ganske kort sit 1 års-jubilæum i toldvæsenet, men det er tydeligt, at han stadig drømmer om lærerstudiet. Om sin arbejdsplads melder han ikke et ord, til gengæld meget udførligt om verdenskrigens slutfase, der vendte op og ned på Europakortet. Et tilfældigt notat en fredag formiddag: »Nu er klokken halv elleve, og jeg skal snart ind på Toldboden«, fortæller, at hans arbejdstid har været forskudt, men på arbejdets art bliver vi ikke klogere. Heller ikke af hjertesukket den 9. november:

»Inde på kontoret har vi strengt arbejde i denne tid, fordi der er så mange syge, og så dette arbejde! Jeg kan ikke fordrage at sidde og arbejde på et kontor,

og særlig når man har overordnede, som ikke gider bestille spor, og som læsser alt arbejdet over på de yngste«. Til genvordighederne føjes, at der midt på dagen ikke går tog til Kastrup, så at han må gå hjem fra Sundby. Vandreturene har indbragt ham ligtorne, som er en »rædsom pinsel«.

Våbenstilstanden den 11. november og syndikalisturolighederne i København giver omsider et lille glimt af den vordende tolders hverdag. 14. november: »I dag skulle jeg ud på Grøntorvet med et par toldsedler, og derefter skulle jeg ud til Vodroffsvej 61 med en udbetaling. Da jeg kom ud på Grøntorvet, var der i tusindvis af mennesker, for det meste tilskuere. Pludselig kom politibilen færende, og folk flygtede til alle sider...«

Efter verdenskrigens trængsler lysner det, og Verner er optimistisk begyndt at gå til dans i Kastrup - trods ligtornene. Julen bliver dog en trist oplevelse. En onkel dør af den spanske syge, og de to mindre søskende ligger syge. Vi får forklaringen på lange, lidt mismodige pauser i dagbogskriveriet. Verner er stadig ked af toldvæsenet og ønsker nu at tage studentereksamen, men økonomien og andre betænkeligheder har hindret hans plan. Til gengæld er ligtornene mirakuløst faldet af, og han kan atter »løbe og springe så galt jeg vil«.

I januar 1919 går de nationale bølger højt ved udsigten til at få Sønderjylland tilbage, og Verner rives med, men udsigterne til at blive i toldvæsenet piner ham stadig. »Jeg ville ganske forstene der, thi det at sidde og gange og dividere, trække fra og lægge til dag ud og dag ind bliver mig så forfærdeligt, at jeg går omkring med denne forfærdelige, dræbende mis-

modighed og så denne higen efter liv og ånd. Ja, min sjæl tørster efter kundskab og noget mere end denne åndsfortærende slavegerning, som den slags små, mørke statskontorer byder«. Problemet er moderens betænkeligheder »og andre af mine frænder, som vil blive opbragt over det«. Han er heller ikke glad ved tanken om den rare pastor Eilschou Holms reaktion, men fortrøstningsfuldt betror han dagbogen, at hans plan må og skal lykkes.

Verdenskrigens spændinger er nu afløst af de hjemlige. Verner følger nøje med og referer hyppigt til »avisen«. Hvilken avis får vi ikke at vide, men hans sympatier ligger tydeligt hos det radikale ministerium, ikke hos den borgerlige opposition.³ Det hænger dog i nogen grad sammen med, som han ærligt bekender, frygten for, at en politisk omvæltning skal hindre hans fremtidsplaner.

Mismodet over tilværelsen i toldvæsenet lurar konstant under overfladen. Fastelavnsmandag havde han byttet sig til en friftermiddag på kontoret, fordi han som rigtig amagerdreng ville hjem og se fiskerne slå til tønde. Men ak, »der blev et par mand syge, og jeg måtte blive nogle timer længere på kontoret«. Hvis han bliver i toldvæsenet, frygter han, at hans digteriske gemyt vil blive kvalt »af al den materialisme, og jeg kan godt sige dovenskab, som hersker i etaterne«.

Det er nu hans alvorlige hensigt at starte som præparent hos lærer Hansen på skolen i Tårnby, men tanken om »frændernes« reaktion skræmmer ham. Moster Gine og onkel Peter har vist sig overraskende forstående, men morbrode-

ren Hans (fiskeren) og pastor Holm stred hårdt imod. Værst var dog modstanden fra den elskede moder, som han ikke forstår »kan være så hård mod mig i det, som jo er mit hele livs lykke«.

Tolder alligevel - men kun for pengenes skyld!

Præparenttimerne i foråret 1919 bringer ingen afklaring. »Frænderne« modarbejder ham stadig, og et afslag på understøttelse i studietiden slår ham helt ud. I sit mismod kan han ikke tage sig sammen til at forberede sig til optagelses-

Verner Haack som nygift med sin kone Ebba, fotograferet foran tjenesteboligen i Kruså.

prøven på seminariet og må endnu engang se lærerdrømmen briste.

Alligevel er mismodet aftaget mærkbart. Han tjener godt med penge og overvejer endda at blive i toldvæsenet - »men det skulle kun være for pengenes skyld«, føjer han skyndsomst, lidt undskyldende, til. Kontoret berører han fortsat ikke, men det fremgår dog, at han arbejder fra klokken 8-5. Karakteristisk for hans hjemlige horisont oplyser han den følgende vinter, at han er hjemmefra 7-6.

Verner Haack er imidlertid blevet søspejder, er begyndt på patruljeførerskolen og fører hele sommeren »et rigtigt spejderliv, en ung mand værdigt«. På toldboden gav efteråret travle dage, »thi i denne tid skulle jo alle folk have deres varer hjem til julen«. Dagbogens optimistiske tone i julen 1919 bunder dog snarest i en romantisk hændelse, som først tøvende og blufærdigt bliver betroet papiret.

Søspejderne i Kastrup og Dragør er i division sammen med Køge, hvilket giver anledning til udflugter hos hinanden. Under en kælketur i skovene ved Køge får både Verner, lillebroderen Orla og kammeraten Niels Peter veninder - Verner hele to, som han korresponderer ivrigt med - men mere end en overfladisk flirten var der næppe tale om. Den elskede moder er mellem linierne fortsat dagbogens helt dominerende skikkelse.

Haack er stærkt opslugt af den sønderjyske sag, og afstemningen i zone 2 i marts 1920, der ikke bringer Sydslesvig eller Flensborg hjem til Danmark, er en stor skuffelse. Den nu 19-årige Verner Haack får spejderkammeraten Niels Peter og fætterten Ejvind med på at holde

ferie i det hjemvendte Sønderjylland, hvor Verner tydeligt er anderledes engageret i de nationale minder end de mere letfærdige rejsefæller.

Efter ferien, der indbefattede en cykeltur til Fakse Ladeplads, er overgangen til kontoret barsk. »Vi var netop inde i en meget travl periode, og jeg måtte den første uge arbejde indtil 15 timer i døgnet«. Den 27. august 1920 går arbejdet lidt bedre, »skønt en lille smule kedeligt, thi jeg har ingen frokost og er ganske alene på et lille kontor«.

Uheldigvis har sommeren budt på en stor skuffelse. Søspejdertroppen er opløst efter problemer først med båden og dernæst med tropsføreren. Haack er i stedet blevet »landspejder« og straks avanceret til patruljefører. Der følger den lidt overraskende betænkning, at han hyl-der den indremissionske tro, som han er opdraget i - »ikke så meget fra mine forældre som fra mennesker, som jeg har lært at kende« - men interessen for unge, søde piger i lyse sommerkjoler giver anfægtelser.

Det sidste års tid er dagbogskriveriet foregået yderst sporadisk og ophører til sidst helt. Haack filosoferer på de sidste sider lidt mismodigt over toldvæsenet - »et arbejde, som ofte lader sine tjenestemænd forfalde i lediggang, men som i næste øjeblik kan fordrø næsten et overmenneskeligt arbejde af de samme mennesker«. Det er ikke sundt, mener han, især ikke lediggangen, som sløver tænkeevnen »samtidig med, at det gør en til en regnemaskine«.

Den fine, nye protokol er kun halvt udfyldt, men dagbogens sidste notat antyder dog en happy ending. Onsdag den 6. oktober 1920 hedder det: »Dagen

Familiebesøg i det fjerne Sønderjylland var en kærkommen adspredelse. Her er fru Haacks to ældre søstre, Valborg og Agnes, feriegæster hos tolderfamilien, der promenerer en familieførøgelse i barnevognen.

oprandt med strålende sol, og jeg stillede i Frihavnen på min plads klokken 9«. Tør vi lidt dristigt formode, at dagbogens ophør falder sammen med den forælskelse, der få år senere blev til ægteskab?⁴

Kruså

I den følgende tid må Verner Haack have gået på toldskole, som et stilehefte fra oktober-november 1920 vidner om. Herefter stod han som voksen tolder og skulle ud i livet. Planerne om studenter-

eksamen og seminarium blev aldrig realiseret.

I stedet kom han til Nakskov toldkammer, uden at vi kender hans tanker i den anledning. Han fik et værelse i byen, som han beholdt under de følgende års omflakken, der var unge tolderes lod. Af et par bevarede notesbøger ses, at han afløste på Højbygård som sukkertolder og i Nysted, i hele juli 1923 i Fakse Ladeplads, i august i Marstal, om efteråret i den lille, sydfynske Fjællebro havn ved Nakkebølle fjord og endelig i Kerteminde, hvor han blev hele vinteren og det følgende forår indtil den 14. juli

Tjenesteboligerne i Kruså lå i nordfløjen af de gamle krobygninger. Her indrettedes i oktober 1922 fire, rummelige lejligheder til tolderfamilier. Ægteparret Haacks lejlighed lå i stuen ud mod landevejen. Boligerne eksisterer endnu, men bebos ikke længere af toldere. Trafikken har unægteligt også forvandlet den tidligere idyl til lidt af et inferno.

1924. Læserne husker måske en cykeltur på Fyn og øerne i sommeren 1943, som altså gik til gamle græsgang. Haacks rejseår sluttede med et par ugers tjeneste i Rødbyhavn.

Efter dagbøgernes intime betroelser er det mærkeligt at stå med kun nogle få ydre holdepunkter. Vi kan se, at Verner Haack stadig var ordensmenneske. Han registrerer sine ejendele helt ned til tandbørste og fløjtekedel - det sidste remedie

sammen med en jernseng den omflakkende tolders uundværlige ledsager. Ankomst og afrejse til og fra toldstederne anføres på minuttet. Af størst toldhistorisk interesse er nok nogle notater om hans diæter i foråret 1924, der fortæller hvilke skibe, han inkvirerede. Også flere strandinger udløste diæter.

De mange afløsninger gav gode indtægter, og i en alder af 23 år vovede Verner Haack i sommeren 1925 at gifte sig.

Som læserne af den forrige artikel vil vide, var hans udkårne Ebba, datter af skoleinspektøren i Kastrup, hvor han selv havde gået i skole. Det unge par drog til Korsør i tre måneder og dernæst til Kruså, hvor Verner Haack kom til at indlede sit egentlige tolderliv, nok ikke uden sammenhæng med den stærke sønderjyske interesse, som skinnede igennem dagbøgerne fra ungdomstiden.

Årene som ung, nyligt toldassistent levnede ingen tid til dagbogsskriveri, men en lommebog og en række amatørfotos tillader os at følge det unge ægtepars videre skæbne. Den blev i én henseende tragisk. Verner Haack og hans

kone havde den store sorg i Sønderjylland, at sygdomme berøvede dem to, små døtre, den ene efter den anden. Det er med til at forklare de mange bekymringer, Haack gør sig om sønnen Karsten i dagbogen fra besættelsestiden. Karsten Haack var altså i virkeligheden ægteparrets tredje barn.

Familien Haack kom til Kruså få år efter grænsedragningen i 1920. Beligheden ved landevejen Åbenrå-Flensborg betød, at den hidtil komplet ukendte, lille lokalitet pludselig blev grænsestation for den farende trafik mellem Danmark og det sydlige udland.

Den nye landegrænse var lagt, således

Ved grænsedragningen 1920 blev den gamle landevejskro i Kruså overtaget af toldvæsenet som grænsestation. I forgrunden ses kroen, »Jægershville«, hvor politiet fik tjenesteboliger, dernæst krostalden, indrettet som paskontrol, der skjuler toldernes nyopførte tjenesteboliger. Som det ses hersker den rene idyl på stedet, om end et par enkelte motorkøretøjer varsler fremtidens trafikkaos.

Toldere og grænsegendarmen fotograferet midt i 1920'erne foran grænsestationen i Kruså. Bygningens fortid som krostald anes endnu.

at Kobbermøllen forblev tysk territorium, mens den danskejede Krusågård med tilhørende mølle kom til Danmark. Det gjaldt også en gammel kro, kaldet »Weidmannsruh« (»Jægershvile«), som i al hast blev indrettet som dansk toldsted. På et fotografi fra 1920 kan man se, at kroværten hed Petersen.⁵ I starten foregik told- og paskontrol interimistisk i krosalen, men snart blev kroen købt af toldvæsenet. Den gamle kørestald ombyggedes til paskontrol med lokaler til politi og toldvæsen, mens der indrettedes tjenesteboliger i kroen.

Det var her i det gamle »Weidmannsruh« alias »Jægershvile«, at det nygifte ægtepar Haack fik sit første hjem. Biltra-

fikken var endnu i 1920'erne i sin vorden, og stedet prægedes af en ikke ringe idyl. Alt tyder på, at Haack i det hele følte sig glad og stolt over sit nye liv - så langt fra slaveanstalten, toldkassererkontoret i Amaliegade, det næsten var muligt at nå. På grundlag af de få notater i lommebogen og de mange amatørfotos tør vi nok fastslå, at han ikke længere var »ked af toldvæsenet«.

»Alt er nu opklaret«

Kruså lå unægteligt også langt fra Kastrup, og det hændte, at de unge ægtefolk fik hjemve. Man kompense-

rede ved hyppige familiebesøg, som de store forhold i tjenesteboligen gav mulighed for. I dagene inden blev der ferieriseret, lakeret og bagt i lange baner. Ellers virker det, som om ægteparret faldt godt til i Kruså. Man førte et livligt, selskabeligt liv. Ofte aflagde tolderfamilierne visitter hos hinanden, man spillede whist eller deltog i det lokale foreningsliv såsom dilettant og bal i Bov kro. Ind imellem dyrkede Haack sin interesse for oldtidsminder og overvejede at oprette en samling for Bov sogn.

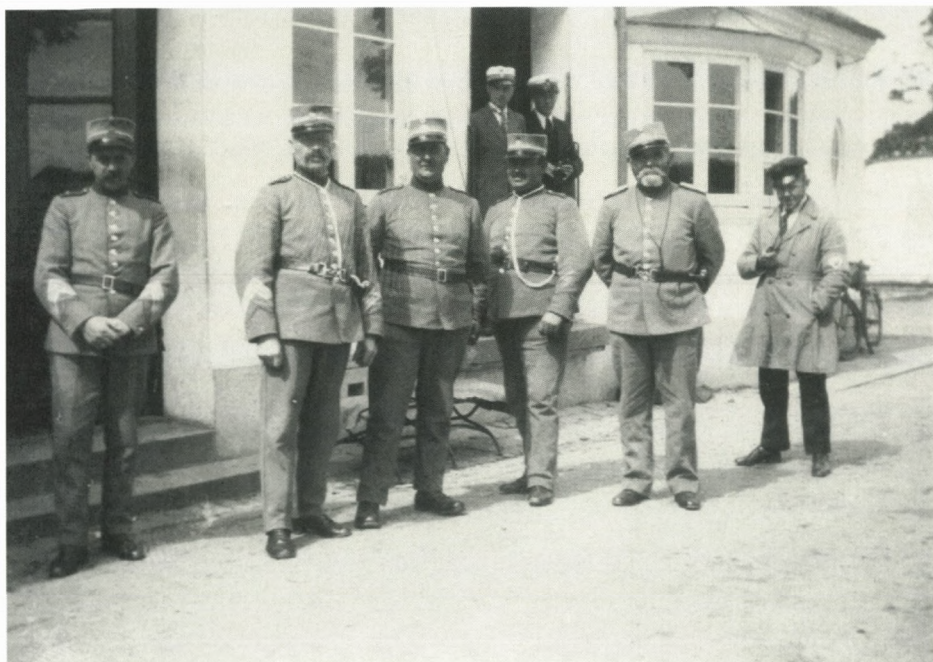
Den store begivenhed i de få måneder, lommebogen dækker, var Århus Teaters gæstespil i Flensborg lørdag den 30. januar 1926. Der opførtes Holbergs »Erasmus Montanus« og »De Uadskillelige«, og Haack noterer i lommebogen,

at forestillingen var en oplevelse af rang. Haack og kollegaen Hau var i kjole og hvidt, damerne i silke. Ebba og Verner Haack - jævn gamle med århundredet - var på dette tidspunkt kun midt i 20'erne, men man forstod åbenbart at føre sig.

Teateroplevelsen hang vel ikke mindst sammen med, at gæstespiilet opfattedes som en national manifestation. Set med eftertidens øjne er det bemærkelsesværdigt så smertefrit, nationalitetsskiftet i grænselandet forløb. De danske toldere indtog tilsyneladende uden gnidninger af nogen art deres plads midt i et landskab, som i hvert fald efter et stort mindretals opfattelse var tysk. Med en enkelt undtagelse spores imidlertid ikke den mindste, nationale animositet.

Rutebilen Sønderborg-Flensborg passerer Kruså. En kvindelig passager har travlt med at komme op i bussen efter veloverstået pas- og toldkontrol.

To sommerklædte toldere (Verner Haack til venstre) kigger frem bag fem grænsegendarmere og en chauffør. Det var grænsegendarmene, der kontrollerede trafikken på vejen og opdagede, når der var skjult cigarer i de nymodens automobiler.

Eftertiden studser ligeledes over, at Kruså toldkontrol endnu i 1920'erne lå mærkværdigt øde hen. Haack klager ligefrem over lediggangen. »På kontrollen er der meget lidt at bestille«, hedder det den 24. januar 1926, og få dage senere meddeler han: »Vi er begyndt at spille skak på kontrollen«. Heldigvis hændte det, at man pågreb en smugler, hvilket havde en umiskendelig oplivende effekt og efterhånden er det eneste, han noterer i lommebogen.

Ved grænsedragningen i 1920 var det nærliggende Flensborg pludselig kommet til at ligge i udlandet, og tolderne måtte være på vagt, når de lokale for-

søgte at føre deres billige, tyske indkøb over grænsen, som om intet var hændt. Rutebilen Flensborg-Sønderborg måtte nu gøre holdt i Kruså og alle passagerer stå af for at vise pas og blive visiteret. Især cigarer, rom og silke var yndet smuglergods.

Man gik grundigt til værks, og den 30. august 1926 fandt overgendarm Schmidt en flaske rom under et sæde i bussen eller rettere »bilen«, som var datidens, lidt benovede betegnelse. Stor opstandelse. Samtlige passagerer blev gennet ind til kropsvisitation, men ingen ville vedkende sig rommen, som højtideligt blev konfiskeret. Vi befinder os ty-

deligt i rejsesmugleriets barndom. Den 12. september forsøgte formentlig endnu en buspassager at smugle 3/4 liter rom i en termoflaske. »Han ville have mig til at tro, at det var kaffe, men jeg opdagede det jo med det samme ved at lugte til flasken«, noterer Haack stolt.

Verner Haack fik hurtigt et grundigt lokalkendskab og lærte i Kruså-tiden at tale flydende tysk, som læserne af dagbogen fra besættelsestiden måske har lagt mærke til. Allerede den 6. januar lufter han en stærk mistanke til købmand Hansens søn. »Han bliver nu skygget overalt«, hedder det let truende, men om unge Hansen blev taget på fersk gerning eller klarede frisag, får vi ikke at vide. Derimod kan vi konstatere, at man ikke var bleg for at tage uorthodokse midler i

brug. Den 10. juli pågreb hans kollega, Hau, en lærling, der i en kuffert med dobbelt bund havde gemt 100 cigarer. Det må have været en lokal ungersvend, for »vi måtte tilbageholde hans cykel, til bøden (35 kr.) var betalt«.

Lommebogens sidste notat drejer sig om endnu en lokal smugler. Torsdag den 7. oktober hedder det uformidlet, at overgendarm Schmidt har mistanke om, at der er indsmuglet en kasse cigarer lige for næsen af ham. Tolderne forhører en medvider, kaldet Bolten, og på denne måde »fik vi smugleriet delvis oplyst«. Lørdag anholdes smugleren, en vis Christensen, »og i forhøret tilstod han straks, men græd, da han hørte summen, han skulle op med«. Tolderne lader ham slippe med 68 kr. Dog – allerede mandag

En enkelt cyklist kan ikke forstyrre roen ved Danmarks sydgrænse. En tolder og en grænsegendarm flankerer indgangen til paskontrollen.

En sommerdag i 1926 ses Kruså grænsestations personale, opstillet sammen med en rejsende bilist. Verner Haack er nr. 2 fra højre.

er den gal igen. Den arme Christensen har vel tænkt, at han hurtigt kunne tjene bøden hjem igen, men anholdes for indsmugling af $\frac{1}{2}$ kasse cigarer. »Nu bliver det først rigtig galt for ham«, slutter Haack ildevarslede.

Den uheldige Christensen forsøgte at smugle »i bilen«, men om der menes rutebilen, er svært at afgøre. Haack noterer flere bilister, der smuglede, men rigtige bilister var vist stadig lidt af et særsyn. Lommebogens første bilist optræder den 14. januar, da overgendarm Schmidt atter gør et godt kup, da han opdager $\frac{1}{2}$ kasse cigarer under sædet i en bil. Det kostede smugleren 43 kr.

Noget lignende kom en nordmand af med, som tolderne ikke brød sig om. Bededag den 30. april blev han taget på fersk gerning af overgendarm Ravn, der fandt $\frac{1}{2}$ kasse cigarer i reservehjulet på siden af bilen. Nordmanden, der yderst norsk hed Jarl, men boede i København, måtte af med 45 kr., 30 kr. i bøde og 15 kr. i konfiskation og told. Vi bemærker, at smuglerne udover bøden måtte svare told og alligevel se varen konfiskeret.

Om den norske Jarl har Haack i øvrigt noteret: »Han havde gentagne gange været meget uforskammet overfor os, og derfor nød vi, at han blev taget«. Bili-sterne var ikke flere, end at tolderne

De fire toldere, der gjorde tjeneste i Kruså i 1926. Bagest toldassisterne Verner Haack, 25 år, og hans kollega Hau, 31 år. Forrest toldkontrollør A.F. Kofoed, 47 år, hvis datter forestod grænsestationens kropsvisitationer, og overtoldbetjent K.V. Hansen, 67 år. Toldpersonalet var strengt taget på fem ansatte, idet frk. Kofoed som visitatrice lønnedes med 300 kr. om året. De fire tolderfamilier boede dør om dør, hvilket gav anledning til megen komsammen. Ægteparrene Haack og Hau spillede ustandselig whist og morede sig strålende, noterer Haack ofte i sin lommebog, mens det søndag den 31. januar hedder: »Om aftenen var vi til kortspil hos Hansens og kedede os bravt«. De to unge ægtepar var meget naturligt mest på bølgelængde. Lørdag den 6. februar noterer Haack: »Var til selskab hos kontrollør Kofoed (aftensmad kl. 7¹/₂). Vi morede os jævnt godt (så på lysbilleder)«.

kendte hver enkelt. Det gjaldt også en lokal chauffør, som den 20. august havde gemt 150 cigarer ved motoren. Ubarmhjertigt noterer Haack: »Megen jammer og sludder, men bøde 45 kr. samt konfiskation«.

Lidt mere intrikat, næsten pikant, var indsmuglingen af silkevarer, som tolterne skånselsløst slog ned på, skønt de ofte indgik intimt i de rejsende damers påklædning. Som følge heraf var kropsvisitationer hverdagskost i Kruså, og i dette øjemed var toldkontrollør Kofoeds unge datter ansat som visitatrice.

Fredag den 15. januar har Haack noteret: »Vinteren tager til igen med frost og megen sne«. Den følgende dag ligger

sneen højt, og det sner stadig. »Landskabet er pragtfuldt«, hedder det, men selv under de usædvanlige vejrforhold var tolterne årvågne. »En dame forsøgte at indsmugle nogle manufakturer, men via kropsvisitation blev det fundet, og hun kom af med 15 kr.« Både den 19. og 20. januar noteres atter kropsvisitation af mistænkte damer, »men intet er fundet«.

Den 25. maj er det et åbenbart velhavende trekløver fra Odense, en dame og to herrer, som fra en biltur til Holland hjembragte både parfume, rom og en silkesofapude. Ved at krydsforhøre trekløveren får Haack snedigt afsløret pudens herkomst. »Bøde 75 kr.«, noterer han lakonisk. Den 28. august er det en

Automobiler, overvåget af toldere og grænsegendarmen, passerer grænsen. Billedet er spejlvendt, og beskueren kigger altså egentlig mod nord.

hr. Refn fra Skive, der har skjult silketøj i bagagerummet eller for at være helt korrekt »magasinerne i automobilet«, som Haack udtrykker det. Tilfreds noterer han, at Refn tog det meget roligt og betalte 185 kr. og 66 øre, mens overgendarm Brun konfiskerede silketøjet.

Ikke alle reagerede lige fredsommeligt. Et lokalt ægtepar kom ud for en kedelig overraskelse, da det passerende Kruså øjensynligt for at tage til selskab syd for grænsen. Ægtemanden udfordrede nu også skæbnen, da han forlangte udførselsbevis for konens silkekåbe og kjole, for ved at udspørge hende fik Haack oplyst, at tøjet var smuglet ind. Parret nægter at betale told, men Haack skriver rapport og mener, at det bliver en sag til ca. 400 kr.

Toldkontrollen bestredes vistnok i fordragelighed af både toldere og grænsegendarmere, men torsdag den 21. januar opstod der en krise. »Uro i lejren«, har Haack noteret. Løjtnanten, hvis navn ikke nævnes, »har taget den ene gendarm fra os og nægtet at lade dem gøre tjeneste inden døre«. Næste dag tager løjtnanten sin ordre tilbage, »men både gendarmere og toldvæsen er meget utilfreds med ordningen«. Om lørdagen er forholdet stadig meget spændt mellem løjtnanten og tolderne, men herefter sænker freden sig til syneladende over Kruså.

Lad os slutte denne sporadiske gennemgang af den unge tolder Verner Haacks meritter ved det sønderjyske toldsted med at notere en fjer i hatten, da han personligt opklarede en smugleriaffære. At det gik ud over »en stor tysker«, agent Iwersen, gør øjensynligt ikke glæden mindre hos Haack, der fryder sig over, at tyskeren »blev skåret langt ned«.

De fire Kruså-toldere fotograferet i haven - eller rettere vildnisset - bag grænsestationen. I Dansk Toldtidende 1924 omtales den gamle krohave som stor, men meget forsømt.

I et læs frugt fra firmaet A. Petersen i Flensborg fandt Haack tirsdag den 21. september skjult tre kasser ferskner. Fundet giver anledning til et sjældent udbrud i lommebogen: »Jeg er mægtig glad!!!!« Den følgende dag tager han til Flensborg, hvor en dansk tolder i 1926 øjensynligt ikke var uvelkommen. Hos firmaet får han oplyst, hvad Iwersen har indført i hele den forløbne sæson. Opgørelsen kom lørdag, og det viste sig, at Iwersen systematisk havde smuglet hele sommeren. »Alt er nu opklaret«, slutter Haack tilfreds.

Den nyopførte tyske toldbygning ved Kupfermühle. Bov sogn lå i det gamle Flensborg amt, men kom altså i 1920 til Danmark. Sognets sydgrænse udgjordes af den lille Kruså, der herved blev »grænseflod«. Åen, hvis navn sigter til dens krogede løb, udnyttedes allerede af Christian IV til at anlægge et hammerværk, som efter Kejserkrigen erstattedes af et kobbeværk. Endnu i 1862 produceredes store mængder plader og stænger af messing og kobber, kedler, søm og spigre. Der var 62 arbejdere (J.P. Trap: Hertugdømmet Slesvig II. Kjbh. 1864 s. 464). Fabriksanlægget lå på den tyske side af åen, og da den internationale kommission i sommeren 1920 afstak den endelige grænse, kom møllebygningerne sammen med et areal på den anden side af åen også til Tyskland. Til gengæld fik Danmark en plet ved grænsestationen.

Noter

- 1 Zise 1996 s. 93-127. En stor tak til civilingeniør Karsten Haack, der har stillet sine private fotos til rådighed også for denne artikel og udlånt sin faders dagbøger og notater. Karsten Haack har desuden beredvilligt givet mange oplysninger. Må redaktøren benytte lejligheden til at rette en fejl, som Erna Haack har gjort opmærksom på. I artiklen s. 120 var den 13-årige Karstens fødselsdag og Shellhusets bombardement dateret forkert. Den rigtige dato, som højt og tydeligt er angivet i Verner Haacks dagbog, er den 21. marts 1944.
- 2 På Forchhammersvej gik Verner Haack i klasse med den senere kendte radiostjerne og sportsjournalist Gunnar Nu Hansen.
- 3 Avisen var uden tvivl Socialdemokraten. Verner Haack voksede op i et godt socialdemokratisk hjem, hans fader havde gået med de røde faner, og han selv forblev i hele sit voksne liv socialdemokrat.
- 4 Ebba og Verner Haack blev gift den 5. juli 1925 efter fem års forlovelse.
- 5 Aa. E. Hansen: Told- og Statsgrænse Danmark/Tyskland 1920-1995. Kruså 1995 (anmeldt i Zise 1995 s. 153-158) s. 30-34, jf. Dansk Toldtidende 1924 s. 37-39. Jeg takker også Aage E. Hansen, selskabets sønderjyske ekspert, for stor hjælp med mundtlige oplysninger om Kruså toldsted.

Toldelev i Thisted

af Erik Hansen

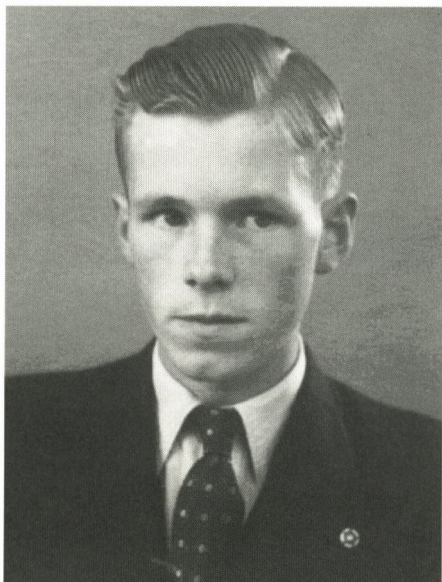
Ansøgningen

Mine forældre havde en gård ved Mausing mellem Viborg og Silkeborg. Jeg var den ældste af syv søskende og gik i den lokale landsbyskole, men mine forældre havde tilfældigt truffet en lærer ved den private realskole i Kjellerup, som ingen elever havde fra sognet. En dag stillede han og skolens leder i mit hjem for at overtale mine forældre til at lade mig komme på skolen. Det var i 1930 midt under landbrugskrisen. Der var ikke råd til at betale skolepenge eller bøger, men skolelederen tilbød at lade mig få friplads og hjælpe med at skaffe brugte bøger. Så gik mine forældre med til at flytte mig til realskolen, der lå ca. 8 km fra mit hjem. Far og mor var ikke glade for at skulle til landsbylæreren for at melde mig ud, men de blev overrumplet ved besøget hos ham, for det gav anledning til, at lærerens søn også kom på realskolen, og snart fulgte andre elever fra egnens skoler efter.

Da jeg havde bestået realeksamen i sommeren 1934, søgte jeg ind som elev ved postvæsenet og jernbanen, men blev ikke antaget. I ferierne havde jeg arbejdet hos egnens bønder, og det fortsatte jeg med. En dag traf far sognerådsformanden, der havde en søn i toldvæsenet, og som havde set mig hver dag passere forbi på vej til skole. Han syntes, at jeg skulle have noget ud af min eksamen og rådede os til at forsøge toldvæsenet. Den lokale folketingsmand, Søren Brorsen,

den tidligere forsvarsminister, skulle netop holde møde i sognet, og han foreslog far at komme til mødet og tale med Brorsen.¹ Ved mødet aftalte far med Brorsen, at jeg skulle udfærdige en ansøgning. Så skulle vi komme til København og ind i folketinget, for at Brorsen kunne give ansøgningen en påtegning, da han kendte kontorchef Grønvold i tolddepartementet.

En tidlig morgen i marts 1935 cyklede vi til Silkeborg og tog toget. I Skanderborg skiftede vi, og i Fredericia måtte vi gå ombord på færgen til Strib, da Lillebæltsbroen endnu ikke var færdig. Også i Nyborg måtte vi gå ombord på færgen til Korsør. Før lyntogene kom i 1936 med Lillebæltsbroens indvielse, overførte man ikke personvogne. Vi var i København ved 20-tiden og overnat-

Erik Ingemann Hansen som ung toldelev sidst i 30'erne.

tede hos min moster, der var sygeplejerske. Det var første gang, min far var i København, siden han under 1. verdenskrig havde været soldat.

Næste dag stillede vi på Christiansborg, hvor Brorsen skrev på min ansøgning. Vi gik så til Slotsholmsgade 2 og fik foretræde for kontorchef Grønvold. Han forklarede os, mens han vred sine hænder, at der var 350 ansøgere, og at der lige var antaget toldelever for dette år. Han kunne altså ikke love nogen ansættelse.

Sent om aftenen tog vi nattoget tilbage og nåede hjem næste middag. Jeg fæstede mig som andenkarl på en større gård, men med den klausul, at jeg kunne rejse, hvis ansættelsen skulle komme.

Ansættelsen

Det skete virkelig, om end først et år senere. Ved en skrivelse af 18. marts 1936 fik jeg meddelelse om, at jeg var ansat som toldelev fra 1. april, hvis jeg indsendte en lægeattest. Den må have været tilfredsstillende, for der kom et nyt brev af 25. marts om, at jeg var ansat som toldelev i Thisted.

Den 1. april 1936 drog min far og jeg afsted til Thisted. Vi tog en lillebil til Rindsholm, og derfra kørte vi med toget over Viborg, Skive og Struer til Odde-sund, videre med færgen og endelig toget til Thisted.

Her henvendte vi os straks på toldkammeret ved havnen, hvor toldforvalteren tog imod os med et »De er noget lille« og »Kan De skrive på maskine?« Jeg skulle kvittere for min løn, så viste han os ud på kontoret, hvor to toldmed-

hjælpere bød os velkommen. Dernæst så vi de øvrige kontorer og hilste på overtoldassistenten, de to toldassistenter og en toldpakhusarbejder. Det var hele personalet.

De to toldmedhjælpere spiste på KFUMs pensionat, og den ene tog os med derop. Her var der netop et ledigt værelse til mig. Prisen var 20 kr. om måneden, og det kostede 62 kr. at spise i pensionatet. Når sygekassekontingentet var betalt, havde jeg 25 øre om måneden i lomme penge. Jeg kunne dog spare lidt ved at tage på weekend. Så fik vi godtgjort 2 kr. i pensionatet, og prisen for en weekend var 75 øre med FDF, 90 øre med KFUM - her fik vi til gengæld to bøffer.

På toldkontoret blev jeg indviet i det daglige arbejde med at føre de mange bøger og journaler.² Hver dag blev indtægter og udgifter talt sammen og ført ud i bøgernes sidste rubrik, dagssummen. Den blev så indført i kassebogen, som toldforvalteren selv førte. Hver fredag taltes bøgernes rubrikker sammen og blev afstemt over tværs med dagssummen, og det påhvilede mig som yngste mand at blive kaldt ind med kontorets bøger og råbe slutsummerne op for hver bog, som toldforvalteren så sammenlignede med beløbene i kassebogen.

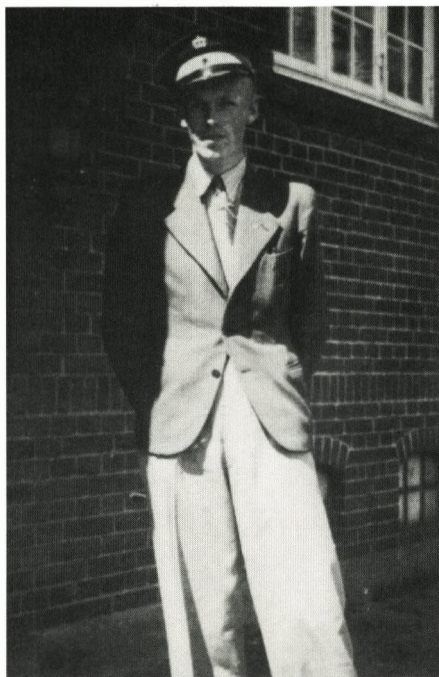
En fredag stemte den ene bogs sum ikke med kassebogen. Der var 1 øres forskel. Det viste sig, at der et sted var talt 1 øre forkert, og et andet sted var dagssummen overført med 1 øre forkert til næste side, således at afstemningen over tværs stemte. Fejlen blev rettet, men jeg fik at vide, at en mand med en sådan uorden kunne han ikke bruge. Jeg var noget trykket af uheldet, men med-

hjelperne trøstede mig med, at han ikke kunne afskedige mig for det.

I 1936 strandede en finsk damper på Mesbøl østre strand med en ladning kul. Kaptajnen havde taget fejl af Lodbjerg og Hanstholm fyr. Toldforvalteren tog derud og kom ombord for at optage strandingsrapport og foretage toldeftersyn. Skibet stod så tæt på stranden, at lasten kunne losses på hestevogne og køres i land. Da skibet var losset, blev det trukket fri af slæbebåde.

Som elev blev jeg undervist i reglerne for skibsregistrering og alle forretninger på kontoret, ligesom jeg fik lov at deltage i inkvireringen af skibe. Skibsfarten omfattede en del skibe fra Sverige og Finland med træ, og det var vigtigt, at en elev fik lært at beregne en skibslast træ, da det var en sikker opgave ved toldelevprøven efter et halvt års ansættelse.

Da jeg først var ansat 1. april, var jeg ikke berettiget til ferie, men en torsdag sidst på sommeren kom toldforvalteren i tanke om, at jeg ikke havde besøgt mit hjem og foreslog, at jeg kunne rejse hjem om søndagen. Jeg forklarede, at jeg ikke kunne foretage rejsen på en dag. Tjenestetiden var også lørdag 8-17. Han gav mig så lov til at rejse med det samme og komme igen søndag aften. Jeg havde ikke penge til en jernbanebillet, så jeg cyklede fra Thisted, tog færgen ved Vildsund, cyklede over Mors, tog færgen til Glyngøre og cyklede videre over Skive mod Vejle til Knudstrup. I Harre købte jeg for mine sidste øre to snegle hos bageren. Lige inden mørket faldt på, nåede jeg at se Grathe kirke, og så var jeg på kendte veje. Da jeg nåede hjem efter en tur på 112 km, var jeg så udkørt,

Erik Hansen - med tolderkasket - som toldassistent i Holstebro, 1944. Told-distriktet omfattede hverken kyst eller havne, men alligevel fik han et skib at inspicere - i Flyndersø.

at jeg græd. Heldigvis gav far mig penge til en togbillet, da jeg skulle tilbage.

Den 22. oktober 1936 var overtoldinspektøren for Jylland i Thisted for at eksaminere mig, og ganske rigtigt blev jeg sat til at beregne en skibsladning træ. Jeg klarede opgaverne uden besvær.

Nykøbing Mors

Den 1. marts 1937 blev jeg forflyttet til Nykøbing Mors toldkammer, som var et mindre toldsted end Thisted. Det var

almindeligt, at elever blev de første to år ved ét toldsted, inden man det tredje år skulle på vejerbodskursus ved et større toldsted, men toldforvalteren fortalte mig, at han havde klaget til tolddepartementet over, at han altid måtte påbegynde uddannelsen af en ny elev. Det var grunden til, at han nu fik en elev, der var inde i arbejdet.

Jeg var alene på regnskabskontoret, hvor arbejdet var af samme art som i Thisted. Dog havde man her også amtstueforretninger, som jeg var ukendt med, men også dette arbejde fik jeg hurtigt lært. Som ene mand oppebar jeg alle kontordiæterne, som betaltes udenfor kontortiden. Diæterne var på 1,25 kr. i timen, og den indtægt var særdeles velkommen for en fattig toldelev.

Toldforvalteren var en meget jovial herre, som jeg havde det morsomt sammen med. Han mødte ved 9-tiden, og så skulle jeg sætte vand over gassen til hans formiddagstoilette. Det foregik på hans kontor for åben dør, også selv om der var ekspedition. Foruden barbering omfattede toilettet halsgurglen, så publikum fik somme tider denne oplevelse med. Sene-

re på formiddagen skulle jeg hente en gulerod til ham hos gartneren. Hver anden dag fik jeg en 10-øre til ekspeditionen, og dette gav anledning til vældige diskussioner, om jeg nu havde penge til gode hos ham. Alt endte i smil og sjov.

Der herskede et spændt forhold mellem den ældste toldassistent og skibshandleren, og det skete derfor ofte, at der ankom skibe til proviantering uden forudgående melding. Toldassistenten nægtede da at fortolde uden særlig godkendelse fra toldforvalteren, og så måtte jeg henvende mig hjemme hos ham. Telefon havde han ikke, men hver gang gav han mig en cerut.

Til toldkammeret hørte en sejlbåd, der kunne benyttes af personalet, men da båden var klassificeret som Limfjordens hurtigste kragejolle, førtes den altid af toldbetjenten. Jeg havde ellers lært at sejle toldjollen i Thisted, men blev ikke betroet at sejle Nykøbing-båden. Med én undtagelse vandt båden alle kapsejladser i Limfjorden. I konkurrencen »Fur rundt« var byens lods og toldbetjenten så optaget af hinandens sejlads, at de glemte at dreje ind mellem Fur og Salling og

Barndomshjemmet, gården i Mausing, som Erik Hansen forlod som 17-årig for at blive toldelev i Thisted. Vi er tydeligt på Midtjyllands gode jord, men på grænsen af de Blicher'ske hedeegne.

nåede omtrent til Hvalpsund, inden de opdagede fejlen. Det måtte de begge høre meget for.

Randers

Tiden i Nykøbing gik alt for hurtigt, og 1. marts 1938 begyndte jeg på vejerbods-kursus ved Randers toldkammer. Randers var et af de store toldsteder, der havde toldinspektør og toldkasserer med hver sit område, men begge skulle underskrive korrespondancen med tolddepartementet. Toldinspektøren modtog mig yderst venligt, mens toldkassereren nærede en modvilje mod alt, hvad der hed toldinspektører og inspektorater, så hans velkomst var ikke særlig hjertelig. Skete det, at toldkassereren kom ud af døren fra kassererkontoret samtidig med, at toldinspektøren kom ud af sin dør, så vendte kassereren om og smækkede døren i med et brag.

Vi var to toldelever, og vi blev både sat til at gøre tjeneste i vejerbod og beskatning, en udvidelse, vi var meget glade for. En af de yngste toldassistenter fik til opgave at lære os toldloven, og vi kom med på eftersyn på spritfabrikken, hos vinhandlere, chokolade- og tobaksgrosserere og hos brandmanden, der havde et rum over brandstationen, hvor han under sine vagter sad og rullede cigarer.

Fortoldningen i vejerboden var stærkt præget af tidens skrappe indførselsbestemmelser. Jeg husker en legetøjsimportør, der havde store kvaler med at regne ud hvilke varer, han kunne få mest ud af, når der kun var 50 kr. på bevillingen til legetøjsbiler. De varer, han ikke

Den lidt krakilske toldkasserer i Randers, Kristen M. Weber.

havde bevilling til, blev genoplagt, indtil han senere fik en ny bevilling.

Det halve år i Randers gav en god baggrund for det teoretiske kursus i København, der afsluttede elevtiden. Den 8. september 1938 stillede jeg sammen med 31 andre toldelever i postgodstoldforvaltningen i Amaliegade.

Noter

1 Søren Brorsen (1875-1961), Venstres folketingsmedlem i Ribekredsen, havde været forsvarsminister i ministerierne Neergaard 1922-1924 og Madsen-Mygdal 1926-1929. Han var medlem af Statens jordlovsudvalg, fra 1933 næstformand og 1936 formand for Venstres folketingsgruppe. Han nød ry som en ærlig og retsindig politiker.

2 Erik Hansens manuskript, der fortæller udførligere om toldadministrationen, beror på Told•Skat Museet.

Mit illegale liv

af P. Aksel Pedersen

Efter endt afløsertjeneste var jeg fra 1. februar 1935 blevet forflyttet til toldopsynet i København, hvor jeg i årenes løb gjorde tjeneste som toldassistent ved de fleste af de gamle, kendte poster. Sidst i Fakturakontrollen, hvor vicetoldinspektør Gyrd Hansen myndigt dirigerede sine tropper ud på eftersyn, som vi senere skulle gøre skriftligt rede for. Jeg kom på de såkaldte kludeeftersyn og kontrollerede knapper flere steder på Nørrebrogade. Gyrd vidste godt, at så kunne jeg nå et smut hen og hilse på min mor og spise frokost hjemme på Solitudedej, inden jeg vendte tilbage og aflagde beretning.

Jeg nåede også at få et lille indblik i kontrollen med film og udlejningen af spillefilm. Her blev jeg lært godt op af min ven, Ferdinand Hemmingsen, der havde denne afdeling som sit speciale tillige med en forbløffende evne til at tale med filmfolkene. Samtidig fik jeg lidt mere øvelse i at »skrive sager« efter Gylds specielle recept.

Sidst i april 1943 blev jeg pludselig - med en times varsel - sat til tjeneste ved pakhusforvaltningen på Københavns Toldbod, der var et regnskabskontor med toldinspektør L.K. Thomas som chef. Her var ansat et mindre antal tjenestemænd, hvoraf et par gjorde tjeneste ved toldkontrollen, der i øvrigt varetoges af toldbetjentpersonale fra puljen, mens selve pakhuspersonalet var løst ansat.

Jeg var meget ked af pludselig at skulle forlade toldopsynet, men der var ingen vej uden om. Det bødede da også

lidt på det, da jeg fik at vide, at jeg var udset til at løse en ganske speciel opgave. Jeg skulle melde mig til tjeneste hos Thomas næste morgen og samme formiddag møde hos generaldirektøren, Knud Korst, der sagde, at han anså sagen for meget alvorlig. Der skulle gås stille med dørene, og pressen måtte så vidt muligt holdes udenfor. Generaldirektøren var klar over, at der ikke var diæter ved pakhusforvaltningen, og jeg ville derfor som et plaster på såret blive udnævnt til overtoldassistent. Udnævnelsen, der først kom et år senere, satte i al beskedenhed hele toldetaten på den anden ende, fordi det slet ikke var min tur.

I pakhusforvaltningen var der sket det, som der allerede i nogen tid havde svirret rygter om, at oplysninger fra skibsmanifesterne og godslisterne var sivet ud til speditorerne og visse andre, og det var jo alvorligt nok. Hovedlækagen blev ret hurtigt stoppet, og den pågældende tjenestemand afskediget. Men jeg førte fortsat tilsyn med losning og oplæg af godset i pakhus og på toldpladsen, som virkede lidt tungt. I øvrigt deltog jeg i det daglige arbejde, der bestod i at udskrive lister efter de pr. post modtagne skibsmanifeste til pakhuspersonalets brug, når godset blev oplagt.

I starten sad jeg sammen med en toldassistent Bunche, en sur, halvgammel rad, der tog meget uvenligt imod mig. Han sagde knap nok goddag, blot: »Vi plejer at dele arbejdet«. Vort samarbejde varede dog ikke ret længe. En skønne dag forsvandt han lige så stille ud af billedet.

Det stod klart, at papirgrundlaget for pakhusarbejdernes håndtering af godset

måtte laves om. De kunne risikere at skulle igennem op til 100 lister for at finde den kasse, de stod med, og som på listen skulle afkrydses med angivelse af hvor, den var oplagt. Opgaven gik ud på at udarbejde et effektivt og sikkert kontrolsystem for løsningen af gods direkte fra skib til oplæggelse i pakhushus eller på kaj, således at der, hvad DFDS i mange år havde kæmpet for, tre dage efter udlosningen kunne udleveres en mancoliste over ej losset eller ej forefundet gods.

Det var en stor mundfuld, men jeg fik heldigvis assistance. Samtidig med mig blev min gamle ven Danhøj Olsen fra 1. maj 1944 udnævnt til overtoldassistent ved Pakhusforvaltningens Toldkontrol. Opgaven blev langvarig og besværlig, men det lykkedes både til vor og til hr. Lamberts tilfredshed. Det kneb undertiden med at overholde de tre dage, mens der sjældent skete fejl med et collo eller et parti. Den ældgamle metode med at skrive lossebøger og -optegnelser bagefter blev i hvert fald for tid og evighed manet i jorden, hvad overtoldbetjentene og vagtmestrene blev meget glade for. Det var jo som regel dem, der skulle slutte toldseddelen af.

Som en følge af de nævnte uregelmæssigheder havde de to foreningsformænd, Thomas og Kai Olsen, besluttet, at pakhuspersonalet skulle fastansættes – en stor omvæltning, der indebar fast månedsløn, en fin og gratis uniform samt pension. Det blev Danhøjs og min opgave at finde frem til de bedst egnede, i første omgang toldpakhusformænd og -mestre.

Krigen trak ud, kajerne lå stille og døde hen. Kun af og til lagde en lille,

forvildet svensker til foruden enkelte smådampere fra Hamburg eller Stettin, men til alt held kom der mere og mere gods ind på containervogne, så noget havde vi da at øve det nye system på. Vores kontor lå i en lille tilbygning til Nye Pakhus – der, hvor siden toldmuseet indrettedes i direktoratets nye bygning.

Den 29. august 1943. Vi blev vækket ved 4-5-tiden om morgenen af voldsomt skyderi, da tyskerne angreb Holmen.¹ I løbet af dagen listede jeg op i kongeværelset øverst i Vestindisk Pakhus, som jeg havde nøglerne til, og så over på resterne af vor før så stolte flåde, nogle sænkede vrage med Peder Skram liggende på siden, endnu rygende ud fra mastekraenen. Det var et sørgeligt, men alligevel betagende syn, som jeg aldrig vil glemme.

Der var flere, der havde opfordret mig til at deltage i modstandskampen, og efterhånden blev jeg mere og mere involveret. Det begyndte med, at jeg fik besøg af en pæn, lidt ældre herre, der høfligt bad om at måtte tale med mig. Det viste sig sidenhen at være en af Frit Danmarks rejsesekretærer, og jeg må have gjort et tilforladeligt indtryk på ham, for nogen tid senere kom han igen og satte mig i forbindelse med en hr. Jensen alias ekspeditionssekretær i Statistisk Departement, senere statsminister Viggo Kampmann. Med ham havde jeg et godt og fortrøligt samarbejde om distributionen af Frit Danmark, indtil jeg blev arresteret den 21. januar 1945.

Hr. Jensen residerede i et lagerrum over en gammel stald i St. Kongensgade 65. Her fik jeg en gang om måneden udleveret en stak friske blade, som jeg sørgede for at fordele. Vi vekslede ikke

mange ord, men jeg husker hans sædvanlige afskedshilsen: »Pas nu godt på, når du går ud af porten«.

Jeg genså først Kampmann et stykke tid efter befrielsen. Han var nu leder af tjenestemandsafdelingen og travlt optaget af det forestående opgør med de tjenestemænd, der havde svigtet under krigen, og bad mig være toldvæsenets repræsentant, men jeg frabad mig. Jeg var træt, havde fået nok og trængte til fred og ro. Turen til Vestre Fængsel og Frøslev havde alligevel taget på mig. I stedet anbefalede jeg toldassistent A.P. Olsen, kaldet »Lange Ole«, der var foreningsmand, og han påtog sig det u-

taknemmelige og upopulære arbejde.

Hr. Jensen havde flere gange bedt mig om at samle oplysninger om folk i toldvæsenet, der kunne blive farlige, notoriske nazister, frikorpsfolk og andre, der gik tyskernes ærinde. De skulle så »hænges ud« i Frit Danmark. Først var jeg meget imod. »Sådan nogen har vi ikke i toldvæsenet«, sagde jeg. Og dog, det havde vi. Jeg talte med Lange Ole om det, men hvordan skulle vi gribe det an? Det var jo dødsens farligt, hvis det blev opdaget.

Under vor daglige færden i vejerboderne og på havnen havde vi haft rig lejlighed til at gøre vore observationer og

P. A. Pedersen t.v. sammen med kolleger på Spiritusvejerboden 1938.

kendte de personer (nu ikke ret mange), som ved deres adfærd og provokerende optræden havde fortjent en advarsel. Det drejede sig om 7-8 personer, som vi nøje havde fulgt og med sikkerhed vidste, at vi roligt kunne opgive navnene på. Om yderligere et par stykker nøjedes vi med at skrive, at de var kendte og nu skulle holde sig i skindet.

Det viste sig, at de fleste simpelthen forsvandt efter krigen. Et par blev afskediget på gråt papir. Kun en af dem lykkedes det efter en tid at vende tilbage til tjenesten. Han var sønderjyde, havde fået en streng, tysk opdragelse og slap med en advarsel. Men tilbage til Oles og mine overvejelser.

Den 10. september 1944 tog min kone Eva og jeg ud til Norma og Ole på Amagerbrogade, og så gik vi i krig, selv om vi nok var lidt trykket af situationen. Ole havde organiseret papir og konvolutter, navnene og teksterne havde vi parat. Trykningen gik rask med et lille, mærkeligt apparat, hvis håndsving var tilsluttet en fugtig hektografplade. Norma og Eva svang håndsvinget, og for hver omdrejning udspyede apparatet et eksemplar af »Den blå Bog«, der hurtigt blev hængt til tørre rundt om i stuen. Så skrev vi på maskine adresserne på toldvæsenets tjenestesteder, pigerne lagde i konvolutter og slikkede frimærker, som vi havde splejset til.

Vi var godt tilfredse, om end nok lidt berørt af situationen, da vi var færdige med arbejdet, og humøret steg, mens vi hyggede os over Normas dejlige natmad, hvortil Ole minsanden havde fremtryllet en »halv abe«, en sjældenhed på de tider. Det var efterhånden blevet halvsent, og vi skulle se at komme hjem. Ole tog sig

af brevene til Amager, mens vi på vejen hjem puttede små portioner i snart sagt alle de postkasser, vi kom forbi. For mange ensartede konvolutter kunne let vække tyskernes mistanke (de havde anbragt betroede folk indenfor postvæsenet), så det var en ufravigelig regel i den illegale bladverden.

»Den blå Bog« blev overalt godt modtaget og ivrigt diskuteret. Undtagen af et par ængstelige chefer - de samme, der under folkestrejken havde forbudt, ja, endog indberettet personalet, der i protest havde nedlagt arbejdet i nogle timer (Ålborg). De havde for øvrigt også fået et skud for boven i vort lille blad. Dog blev jeg lidt betænkelig, da det kom mig for øre, at toldbetjent Poul Pedersen, en hjemsendt frikorpsmand i toldvagt 2, havde ytret mistanke om, at det sikkert var mig, der havde udsendt bladet. Jeg så mig nødsaget til at gå under jorden et par dage, sygemeldt hed det. Der skete dog ikke noget. Han havde vist også fået kolde fødder.

Kort efter kom tyskernes overfald på politiet den 19. september 1944. Alt var kaos. Der herskede virvar og panik over det ganske land. Vold, plyndring, røveri, ja, endog drab og rovmord blev dagens orden. På toldboden var der ikke meget at bestille. Alt lå stille hen, ingen skibe, intet liv. Danhøj og jeg havde god tid til at beskæftige os med »nyordningen« i pakhusforvaltningen, de nye losse- og oplæggelsesregler, samt udvælgelsen og ansættelsen som tjenestemænd af det store pakhuspersonale.

Jeg havde flere gange været ovre og snuse i toldpostgodsbygningen, hvor jeg konstaterede, at CB-skolen endnu ikke var ryddet. Mærkeligt, tænkte jeg, mon

P. A. Pedersen som ung toldmedhjælper i 1930'erne.

tyskerne ikke kendte dens eksistens? Skolen var intakt endnu. Militærhjelme, skovle, spader, brandøkser og en masse dejlige tæpper samt en mængde fint og kostbart værktøj flød overalt. CB'erne havde øjensynligt forladt det hele i huj og hast.

CB'erne blev på sessionen udskrevet til tjeneste i Civilbeskyttelsestjenesten og på skolen uddannet til at støtte og hjælpe politiet. De var udstyret med en blå uniform og en knippel. I politiet var de til stor hjælp og blev efterhånden meget populære hos befolkningen. Overalt så man en politibetjent ledsaget af en CB'er.

Jeg kunne ikke få CB-skolen ud af mine tanker. Til sidst tog jeg en rask beslutning. Skolen måtte ryddes, inden

tyskerne kom. Men hvordan? Jeg drøftede sagen med et par sikre kolleger, min medhjælper Brinck, senere chef for et af de københavnske inspektorater, og Danhøj, som hele tiden vidste besked med alt det illegale, jeg foretog på toldboden, samt nogle pålidelige pakhusfolk.

Den 23. september hen på aftenen gik vi i gang. Den rare pakhusmester Petersen, kaldet Kattefar, havde skaffet plads i et hjørne på 1. etage i Ny Pakhus. Her fik vi kørt godset hen på store sækkedvogne og med de stærke pakhusfolk til hjælp. Der var meget mere, end vi havde regnet med, og til sidst var vi ved at få nerver på. Da godset omsider lå gemt under nogle store pressenninger oppe hos pakhusmester Petersen, var vi meget lettede.

I maj 1945 - nogle dage efter, at jeg var kommet hjem fra Frøslevlejren - meldte jeg mig i tjenesten igen. Min første gang sammen med Danhøj gik op i Ny Pakhus for at se til vores tyvegods. Det lå der endnu, som da vi havde forladt det. Pakhusmester Petersen havde sørget for, at ingen kom i nærheden af det. Vi overlod det så til Røde Kors, der havde stude i Kieler Pakhus, hvorfra landsindsamlingen til Bornholms bomberamte byer forestodes. De mange dejlige tæpper, værktøj og redskaber kom nu til at gøre gavn ved genopbygningen på Bornholm. Om min chef eller andre nogensinde fik kendskab til vores aktion og CB-materiellets senere skæbne, ved jeg ikke. »Sådan noget« talte vi aldrig om.

Note

I P. A. Pedersen boede i Næstvedgade ved Nordhavn station.

Ung tolder i Skanderborg under besættelsen

af H.C. Engelbrecht Nielsen

Som Erik Hansen blev Engelbrecht Nielsen tolder ved en lokal politikers mellemkomst. I hans tilfælde var det dog ikke en folketingsmand, men et behjertet medlem af Landstinget, der formidlede kontakten med tolddepartementet. I januar 1939 blev han inviteret til København, hvor landstingsmanden præsenterede ham for kontorchef Grønvold og for selveste finansministeren, Vilhelm Buhl. H. C. Engelbrecht Nielsen stammer fra Silkeborg, hvor han tog realeksamen og dernæst blev medhjælper i byens store manufaktur- og møbelforretning, men fra 1. marts 1939 begyndte han sin egentlige løbebane som toldelev på toldkassererkontoret i Randers.

Den 14. august 1942 blev det meddelt mig, at jeg fra 1. september forflyttedes til Skanderborg, som hørte under Silkeborg toldkammer. Med kun 14 dages varsel måtte jeg sige farvel til mine mange, gode venner i Randers, pakke sammen og drage til Skanderborg. Her viste det sig ret umuligt at skaffe et logi, og toldforvalter Clausen tillod derfor velvilligt, at jeg indtil videre indrettede mig et logi på toldkontrollen.

Toldkontrollen lå i den vestlige ende af Banegårdens godsekspedition og bestod af et stort ekspeditionskontor, hvor der blev fyret med tørv eller koks. Desuden var der et mindre kontor, udstyret

med et skab og to gamle lædersofaer, et lille toilet- og garderoberum samt et mindre pakhús til toldgods og arkiv. Her indrettede jeg mig bedst muligt.

Jeg spiste på K.F.U.M.s pensionat nede ved »Mindet«, men kosten her var ikke altid vellykket. En aften serveredes brasede kartofler, men efter måltidet sad flere af os og gumlede lidt mærkeligt. Kartoflerne var formentlig stegt i oksetalg, og vi sad adskillige med tænder og mundhule godt klistret til. Til alt held kunne vi på toldkontrollen varme vand i en stikkedel på kaminen. Da jeg kom tilbage til mit logi, fik jeg straks lavet en kedel varmt vand - først til at skylle munden med og dernæst til en kop erstatningsthe, som jeg nød sammen med et par basser, jeg havde købt hos bageren ved »Mindet« for at fjerne den værste smag af storknet fedtstof.

Det lykkedes mig senere at leje et værelse hos herreekviperingshandler Bach, Adelgade 86, og efter episoden med de brasede kartofler var jeg så heldig at blive pensionær hos hotelforpagter Jørgensen i Forsamlingsbygningens Hotel på Adelgade næsten lige overfor mit nye logi.

I september 1943 udstedte luftværnsafdelingen i Skanderborg et CB-tjenestebevis, hvor jeg fik charge som husvaghjælper ved toldlokalerne. Det blev af Standorttæster Skanderborg påtegnet: »Kann bei Fliegeralarm ständig passieren«. Jeg skulle jo passere Adelgade på vej op til Banegården. I forvejen havde jeg en anden passérseddel, udstedt 24. august 1943, der gav ret til at køre på cykel fra Skanderborg til Hestehaven oven for jernbaneterrænet. Denne passérseddel var dog kun nødvendig en kort

periode, hvilket skyldtes jernbanesabotagen. En enkelt gang måtte jeg også have en særlig passérseddel for at rejse til Silkeborg med toldkontrollens regnskaber.

Toldkontrollen i Skanderborg var bemandedet med en overtoldassistent og en toldmedhjælper. Toldkontrollen omfattede et stort distrikt med en del fortoldninger, især af legetøj, manufakturer og isenkram. Af registrerede virksomheder fandtes der et par større parfumevirksomheder i Hørning samt en lang række hoteller, kroer og restauranter, øldepoter, brugsforeninger og købmænd. Hertil kom »kludeafgiften«, papirfabrikken Kloster Mølle og Vilholt. Alt i alt var der nok at beskæftige sig med.

Skanderborg var også dengang et vigtigt jernbaneknudepunkt. Dagligt gjorde tyskernes militære tog ophold for at tanke vand på de store damplokomotiver, der slæbte meget lange togstammer med krigsmateriel og soldater. Officererne havde plads i gode personvogne, mens de menige soldater måtte nøjes med almindelige gods- eller kreaturvogne, hvor der var strøet halm. Undertiden rejste de endda på åbne vogne i telte af pressenning. Baneterrænet blev skarpt bevogtet både nat og dag af frygt for sabotage. Det blev fortalt af personalet på Banegården, at de tyske soldater, der stod vagt på broen over terrænet op til Hestehaven, sprang ud foran de frembrusende tog. Jeg hørte om to tilfælde, også om en soldat, der skød sig. Alle gjorde det for at undgå at blive sendt til Østfronten.

De store damplokomotiver holdt gerne lige ud for toldkontrollen. På siden af kedlerne stod der med store, hvide bogstaver: »Wir rollen für den Sieg«. Under de lange ophold var soldaterne

gerne ude på perronen for at strække benene eller gøre indkøb i banekiosken. En dag i sommeren 1944, hvor jeg som sædvanlig var henne hos kioskejer Nielsen for at hente Politiken, mødte jeg en tysk soldat, der forekom mig bekendt. Det viste sig at være en dansker, der i nogle få måneder havde været ansat som toldelev på Randers toldkassererkontor, men som blev afskediget, da han foretrak at være sammen med sin lille Randerspige frem for at møde på arbejde. Han havde været hjemme på rekreation efter at være blevet såret i det ene ben, og nu skulle han tilbage til Rusland.

En af de sidste dage af juni 1944 over middag sad jeg som sædvanlig alene på kontoret, beskæftiget med at skrive girokort, da jeg hørte, at der blev talt tysk ude på gangen. Lidt efter bankede det på døren, og ind trådte tre tyske officerer. Den ene, der at dømme efter uniformen var af højere rang end de to andre, tog en lille revolver i et læderetui op af jakkelommen og lagde den på skranken.

»Ich brauche eine Schreibmaschine«, sagde han, men jeg rystede på hovedet, som om jeg ikke forstod ham, og mumlede noget om, at det var der vist ikke. Så pegede han på den sorte blikkasse, der stod henne ved siden af pengeskabet og dækkede kontorets gamle Remington, og spurgte, hvad det var? Jeg måtte så bekende, at kassen indeholdt en skrivemaskine og frygtede nu, at den ville blive beslaglagt. Maskinen blev stillet på skranken foran officeren, der tog et stykke papir frem af lommen, som han fumlede med, som om han ikke rigtig vidste, hvordan man bar sig ad.

Papiret viste sig at være hans militære rejsehjemmel, af simpelt duplikatorpapir

Den gamle toldkontrol på Skanderborg station. Foto efter 1949.

og signeret af en højere instans. Den var forsynet med oplysninger om afgang- og bestemmelsessted, og længere nede anførtes, at såfremt den rejsende, der var på vej til Østfronten, undervejs passerede en station, hvor hans familie boede, kunne han stå af toget og afbryde rejsen i et døgn. For at opholdet kunne gennemføres, skulle hjemmelen være dateret og underskrevet af den samme instans.

Efter at have diskuteret lidt med de to underordnede skubbede han let til den lille revolver og begyndte så at forklare mig, hvad det var, han ville have mig til at gøre. Rejsehjemmelen skulle påføres navnet på den station, hvor der kunne gøres ophold, samt dato og underskrift. Det skulle helst ligne den øvrige skrift for ikke at vække mistanke om en forfalskning.

Jeg tog så et stykke slidt gennemslagspapir, lagde det ovenpå rejsehjemmelen og derover endnu et stykke papir, hvor datoen blev skrevet således, at skriften gik igennem. Det var han meget tilfreds med, men nu kom problemet at få fabrikeret en underskrift. Jeg spurgte, om ikke hans ledsagere havde rejsehjemmel med samme underskrift, for så kunne jeg muligvis hjælpe med at løse problemet. Det viste sig at være tilfældet, og ved at holde hjemmelen med den originale underskrift op mod vinduesruden med et stykke papir ovenpå var det let med en blækstift at eftergøre underskriften og dernæst med dette stykke papir via gennemslagspapir at overføre underskriften til rejsehjemmelen.

Nu var det nemt at forsyne alle tre hjemler med de ønskede påtegninger. De

tre officerer var begejstrede for udførelsen, takkede for hjælpen og forsvandt så igen. Nogle dage senere dukkede et par andre officerer op og ønskede den samme assistance, og i den følgende tid kom der jævnligt to eller tre, nu også menige soldater, med samme ærinde - altid ved middagstid, når de store tropetransporter gjorde ophold i Skanderborg. Jeg fik den opfattelse, at der var en indbyrdes forbindelse mellem en bestemt gruppe, der havde fundet en smart måde at desertere på.

I løbet af fire-fem uger havde jeg vel hjulpet 40-50 soldater, men jeg brød mig

ikke om det rend af tyskere og frygtede, at det kunne give anledning til mistanke om, at jeg drev maskepi med tyskerne, eller ubehageligheder, hvis det blev opdaget. Selv om besøgene tog af, bad jeg mig fri en eftermiddag midt i august og rejste til Århus, hvor jeg forelagde problemet for overtoldinspektør Jark. Han var meget forstående, og den 26. august 1944 - med fem dages varsel - blev jeg forflyttet til Hobro. Jeg erfarede senere af min efterfølger på toldkontrol, at besøgene af tyske soldater var ophørt.

Foreningsnyt

Selskabets generalforsamlinger præges sjældent af den store dramatik. Parolen plejer at være genvalg over hele linien. Men i år ser det ud til, at der faktisk skal vælges hele to nye bestyrelsesmedlemmer. Vor mangeårige kasserer, Karin Christensen, der snart i mands minde har røgtet selskabets økonomi, og Kaj Elkrog, ligeledes i mange år dets energiske næstformand, truer begge i umisfor-

ståelige vendinger med at trække sig tilbage. Også redaktøren og vor »grænsegendarm«, Aage E. Hansen, er på valg, men ingen af os har dog noget imod at blive genvalgt.

Ligesom sidste år holder Told•Skat Museets Venner generalforsamling samme dag, den 23. september klokken 15, hvor det forlyder, at der skulle være gode nyheder til de fremmødte.

Generalforsamling

Told- og Skattehistorisk Selskab indkalder herved til generalforsamling tirsdag den 23. september kl. 16 i Told- og Skattestyrelsens kantine, Østbanegade 123, København.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Beretning om virksomheden 1996-1997
3. Regnskab 1996-1997
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer
  - a. 1 redaktør
  - b. 3 bestyrelsesmedlemmer
  - c. 2 suppleanter
  - d. 2 revisorer
  - e. 1 revisorsuppleant
5. Fastsættelse af kontingent
6. Indkomne forslag
7. Eventuelt

Efter generalforsamlingen byder selskabet på en forfriskning.

Bestyrelsen

Indhold

<i>Verner Haacks dagbog ved Mikael Venge:</i>	
Ked af toldvæsenet	45
<i>Erik Hansen:</i>	
Toldelev i Thisted	65
<i>P. Aksel Pedersen:</i>	
Mit illegale liv	70
<i>H. C. Engelbrecht Nielsen:</i>	
Ung tolder i Skanderborg under besættelsen.....	75
Foreningsnyt.....	78
Generalforsamling	79

Grænsedragningen 1920 foregik i en forbavsende fordragelighed. Her ses tyske toldere foran den nye grænsebom ved Kruså, mens de fire danske toldere står på den danske side af grænsen. I midten Verner Haack, hvis dagbøger fra ungdomstiden omtales i dette nummer. Den tyske toldkontrol blev bestridt af 25 tjenestemænd, mens den danske mere beskedent varetoges af fire toldere og to gendarmere. På forsiden en idyllisk vinterscene (januar 1926?). Verner Haack til højre og kolleger fotograferet inde fra paskontrollen. I baggrunden anes Krusågård. Grænsestationen omtales i samtiden som stærkt trafikeret - 125 automobiler dagligt i sommermånederne 1923 - men set med eftertidens øjne var trafikken begrænset.